

– KONFERENCIA –

KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG ÉS SZERZŐI JOG

Gondolatok az ALAI 2008-as világkonferenciája után

POGÁCSÁS ANETT
egyetemi tanársegéd

„Változtasd meg véleményedet, de tartsd meg elveidet; hullajtsd leveleidet, de tartsd meg gyökereid épségét.”

(Victor Hugo)

A Nemzetközi Irodalmi és Művészeti Társaság (Association Littéraire et Artistique Internationale, ALAI) elnöki székét betöltő Victor Nabhan a társaság rendszeresen megrendezésre kerülő szakmai konferenciái sorába illeszkedő dubrovnikai tanulmányi napokat¹ 2008. október 6-án megnyitva hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a kulturális sokszínűség védelmére napjaink trendjei mellett fokozott szükség van. Ez természetesen nem csak a szerzői jog feladata – azonban ez a terület több módon is kivetheti a részét egy nemzet legnagyobb kincseinek, a kultúra, a szokások, a tradíció oltalmából. Bár valóban ez volt az első alkalom, hogy egy ALAI konferencia valamennyi előadása a kulturális sokszínűség témája köré szerveződött, azonban a szándék és a kitűzött cél cseppet sem újkeletű. A társaság alapítója és első elnöke, Victor Hugo épp a nemzetközi szerzői jog kialakításával és fejlesztésével látta elérhetőnek a nemzeti irodalom, kultúra előmozdítását.²

Immáron százharminc év telt el azóta, hogy a francia írónak a Párizsi Világkiállításon elhangzott híres beszéde lendületet adott a nemzetközi szerzői jog fejlődésének. 1878 óta az ALAI számos olyan világkonferenciát szervezett, melyek jelentős szerepet bírtak a szabályozási közeg, a szemléletmód és a haladási irány meghatározásában, míg 2008-ra a társaság tagjai szükségesnek érezték, hogy különös figyelmet szenteljenek a kulturális sokszínűség a szerzőkre és előadóművészekre gyakorolt hatásainak. Ehhez már magának a konferencia helyszínének a kiválasztása is tökéletesen – és meglehetősen szimbolikusra – sikerült. Horvátország ugyanis az elsők között ratifikálta az UNESCO által 2005-ben elfogadott, a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló egyezményt,³ ezzel is kifejezve elköte-

¹ Study Days in Dubrovnik – Cultural diversity: its effect on authors and performers in the context of globalisation. 6–8/10/2008

² EVA HEMMUNGS WIRTÉN: *No trespassing: authorship, intellectual property rights, and the boundaries of globalization*. Toronto: University of Toronto Press, 2004. 219.

³ Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) Általános Konferenciája 2005. október 20-án, Párizsban fogadta el az *Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról* elnevezésű megállapodást.

lezettségét az egyéni alkotómunka, a kreativitás ösztönzése iránt, és tenni akarását az uniformizált világ felé mutató trendek, tömegjelenségek ellen. Egyáltalán nem meglepő az adriai ország aktivitása ebben a kérdésben – a gazdag kulturális örökséggel rendelkező vidéken, a történelmi emlékművek, épületek között Dubrovnik a mediterrán terület egyik irodalmi, tudományos, művészeti központja. Nem csak a festői helyszín kiválasztása volt beszédes, de az is, hogy a sokszínűség jegyében a szervezők idén először a spanyolt is felvették a konferencia hivatalos munkanyelvei közé.

A diverzitás megtartása Horvátország számára – tekintve, hogy terület és népesség tekintetében maga is ‘kis államnak’ számít – különös jelentőséggel bír. A kérdés súlyát jól mutatja a konferencia egyik fő vitapontjával, a közös jogkezelő szervezetek helyzetével és szerepével kapcsolatos kérdéskör. A kulturális sokszínűség oldaláról nézve a probléma kiéleződését az az Európai Bizottság által 2005-ben kibocsátott ajánlás⁴ jelentette, amely az egész európai rendszert, az egyes közös jogkezelők felépítését, működését kívánta teljesen új alapokra helyezni. A Bizottság elismeri, hogy az igen sokrétű feladattal bíró közös jogkezelők napjainkra mondhatni nélkülözhetetlenek nem csak az alkotók, de a felhasználók számára is, azonban monopolhelyzetüket feleslegesnek, sőt károsnak ítéli, s ennek megfelelően ezen a területen is a versenyhelyzet kialakítását szorgalmazza. Bár maga az Európai Parlament is több ponton vitatja az Európai Bizottság ezen lépését mind tartalmi, mind eljárási szempontból,⁵ az ajánlás – tekintve, hogy a fennálló vita és a szabályozás jelenleg is képlékeny volta ellenére mégiscsak egy napvilágot látott Európai Unió jogforrásról beszélünk – nagy port kavart az európai közös jogkezelők körében.

Anke Schierholz⁶ az ALAI konferencia egyik talán leggyakorlatiasabb előadásával tökéletesen rávilágított a helyzet visszásságára. Bár a Bizottság szabad versenyen alapuló rendszert lát kívánatosnak, valójában a közös jogkezelés épp az egyes szervezetek monopolhelyzetének köszönhetően lehet hatékony. Ez egyrészt költséghatékonyt is jelenthet (annak ellenére, hogy a költségek csökkenését egyesek épp a verseny kialakulásától várják), ami azonban sokkal fontosabb ennél az az, hogy a kisebb repertoárok képviselőit az egyes nemzeti monopóliummal bíró szervezetek tudják megfelelően ellátni. Ha ugyanis a versenyt szabadjára engedjük, csupán néhány, nagy közös jogkezelő lesz képes fennmaradni, akik viszont – tekintve, hogy saját területükön kívül a kikényszerítés is komoly nehézségekkel járna – csak azokra a repertoárokra fókuszálnak majd, amelyekhez a hozzáférés könnyű. Ezzel az egyes kis nemzeti repertoárok a kihalás szélére kerülnek. Ha tehát végiggondoljuk, a verseny biztosítása önmagában nem jelenthet megoldást, mint ahogyan nem is maga a monopolhelyzet képez veszélyforrást, hanem az azzal való visszaélés. Ezért Anke Schierholz a másként pótolhatatlan előnyei miatt a monopolhelyzet fenntartását látja szükségesnek,

⁴ A Bizottság ajánlása (2005/737/EK)(2005. május 18.) a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről.

⁵ Az Európai Parlament 2007. március 13-i állásfoglalása a Bizottság 2005. október 18-i, a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről szóló ajánlásáról (2005/737/EC) (2006/2008(INI))

⁶ A Bild-Kunst német közös jogkezelő szervezet jogi osztályának vezetője: ANKE SCHIERHOLZ: *Preserving the social and cultural roles of collective management societies: particularly in the case of multi-territorial licensing*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

azzal, hogy kellően körül kell bástyáznunk, egységesen tovább finomítva a rá vonatkozó jogi keretet, garanciákat.

Patrick Masouyé⁷ is úgy foglalt állást, hogy a multi-territoriális engedélyezési rendszer oligopóliumok kialakulásához, a kisebb közös jogkezelők kiszorulásához és így a kulturális sokszínűség veszélybe kerüléséhez vezet. A territorialitás elve Tilo Gerlach⁸ szerint az egységes piac mellett is fenntartható megfelelő szintű harmonizációval és az ‘egyablakos’ (one-stop-shop) módszer alkalmazásával. Azt kell hogy mondjuk tehát, hogy a szakemberek jelentős része indokolatlannak, sőt kifejezetten súlyos hátrányokkal járónak tartja a jelenlegi rendszer teljes átalakítását, a közös jogkezelés területén a verseny kierőltetését.

Magyarországnak szintén szembeesnie kell a nemzeti repertoárunkat fenyegető veszéllyel. Óriási veszteséget jelentene, ha a Bizottság által ajánlott versenyben marginális szerepet kapnának, vagy egyenesen megszűnnének az eddig jelentős kulturális és szociális szerepet vállaló jogkezelőink. Az UNESCO már említett egyezménye szerint „a ‘kulturális sokszínűség’ azon módok sokasága, amelyek révén csoportok és társadalmak kulturái kifejeződnek. Ezek a kifejezések csoportokon és társadalmakon belül és azok között terjednek. A kulturális sokszínűség nemcsak azokban a különféle formákban nyilvánul meg, amelyeken keresztül – a kulturális kifejezések változosságának köszönhetően – az emberiség kulturális öröksége kifejeződik, gazdagodik és átadásra kerül, hanem a művészi alkotás, előállítás, terjesztés, elosztás és a műélvezet különböző módjain keresztül is, a felhasznált eszköztől és technológiától függetlenül.”⁹ Ezen meghatározás is mutatja, hogy milyen gazdag és felbecsülhetetlen értékű területről van szó – nem csoda, hogy hazánk igen aktívan szeretné kivenni részét a diverzitás megőrzéséért folytatott harcban.

Magá az ideai ALAI konferencia is hét magyar résztvevővel zajlott, közülük ketten előadásukkal is hozzájárultak a találkozói sikeréhez. Tomori Pál prezentációja arra mutatott rá, hogy a jelenlegi, meglehetősen képlékeny közegben az új ötletek, a szerzői kreativitást ösztönző és a védelem új lehetőségeit kereső szemléletmód igen népszerű és hatékony lehet.¹⁰ Ficsor Mihály valóban hiteles módon tudósított a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló egyezményről,¹¹ hiszen annak megszövegezésében igen aktívan részt vett.¹² Bár nagy örömmel

⁷ A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) Copyright Collective Management and Related Issues Division igazgatója: PATRICK MASOUYÉ: *Social and cultural roles of collective management societies*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

⁸ A Gesellschaft zur Verwertung von Leistungsschutzrechten német közös jogkezelő igazgatója: TILO GERLACH: *The cultural and social activities of collective management societies*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

⁹ Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról, 4. cikk 1. pont. Ld. 4. lj.

¹⁰ A magyar Előadóművészi Jogvédő Iroda igazgatója, a MIE szerzői jogi szakosztályának vezetője: TOMORI PÁL: *www.song.hu – a tool to make artists amphibious*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

¹¹ Ld. 4. és 9. lj.

¹² A Szerzői Jogi Szakértő Testület és a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület elnöke: FICSOR MIHÁLY: *Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 06. Az előadás írásos változata online elérhető: <http://www.alai.hu/csatolt/Dubrovnik%20Ficsor%20-%20outline%20corr.pdf>

beszélte erről a megállapodásról, azonban aggályainak is hangot kellett hogy adjon. Ha ugyanis végigtekintünk az egyes cikkelyeken, azt láthatjuk, hogy a megfogalmazás meglehetősen 'puha' volta igencsak gyenge jelleget kölcsönöz a joganyagának.¹³ Valódi kötelezettség tehát nem igazán kötődik az egyes rendelkezésekhez. Arra vonatkozóan pedig, hogy a szerzői jog és a kulturális sokszínűség viszonya pontosan miben áll, szintén nem kapunk konkrét választ. „A 4. cikk 6. bekezdésében meghatározott kulturális politikai és intézkedési keretében, valamint figyelembe véve egyedi körülményeit és szükségleteit, bármely Fél elfogadhat olyan intézkedéseket, amelyek arra irányulnak, hogy védje és előmozdítsa területén a kulturális kifejezések sokszínűségét”¹⁴ – az ilyen, meglehetősen képlékeny megfogalmazás természetesen kiválóan alkalmas a rugalmasság biztosítására, azonban nem nevezhető világos, egyértelmű kötelezettségeket tartalmazó rendelkezésnek.

Hasonlóan kétséges az is, hogy a folklór védelme hogyan oldható meg (s egyáltalán szükséges-e ez a törekvés) a szerzői jog keretein belül. S bár elvi szinten abban többé-kevésbé egyetértettek a konferencia e témában felszólaló résztvevői, hogy a 'benszüllött emberek' sajátos kultúrája, a jellegzetes folklór valamilyen oltalmat igényel – a vélemények azonban már nagy mértékben elütöttek egymástól a tekintetben, hogy ennek a védelemnek pontosan milyen formában és eszközökkel, milyen jogintézmény alkalmazásával lenne ideális a megvalósítása. Azt mindenképp be kell látnunk, hogy a hagyományos, szellemi alkotások jogával kapcsolatos védelmi eszközöktől teljesen különböző megoldást tudnánk csak használni a folklórra vonatkozóan, de jónéhány előadó a mutatkozó problémák ellenére kifejezetten ösztönzi és kivitelezhetőnek tartja szerzői jogi oltalmának kialakítását.¹⁵ Többen kétségesnek,¹⁶ sőt sokan egyenesen teljesen kivitelezhetetlennek tartják a szerzői jogi eszközöknek erre a területre való alkalmazását. Ez utóbbi nézetet képviselők közül Tattay Levente¹⁷ a témával kapcsolatos szekciót lezáró vita során ki is fejtette azon meggyőződését, miszerint a folklór védelme teljesen oda nem illőnek bizonyulna a szerzői jog térrénumán belül, nem csak azért, mert eleve a szerzőnek és magának a műnek a beazonosítása rendkívül nehéz lenne, de egyéb faktorok (így pl. a védelmi idő és a jogosult személye) is majdhogynem teljességgel meghatározhatatlanok. A folklór szerzői jogi védelmével kapcsolatos elképzelés tehát még meglehetősen kiforratlan, és teljesen új szemléletmódot, szokatlan megoldásokat követel.

Ahogy az ALAI alapítója, Victor Hugo fenti szavai rámutatnak: a folyamatos változás és megújulás egyáltalán nem természetellenes folyamat, sőt, egy jogásznak különösen szüksége van megfelelő adaptációs illetve kompromisszumkészségre. Azonban ez a változás, változtatás sohasem lehet teljesen gyökértelen. A tradíció, a kialakult szokások, szabályozási formák igen értékes elemei az életünknek. Ahhoz, hogy stabilitás és jogbiztonság jellemezhesse a szerzői jog világát is, illetve hogy az

¹³ Például: „A Felek erőfeszítéseket tesznek”, „valamely Fél megállapíthatja”, „A Felek ösztönzik”.

¹⁴ 6. cikk (1) bekezdés. [Kiemelés a szerzőtől.]

¹⁵ A müncheni Max Planck Intézet osztályvezető professzora: SILKE VON LEWINSKI: *International Protection of Folklore*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 06.

¹⁶ Pl. Frederich W. Grosheide, Marshall Leaffer

¹⁷ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Karának professzora.

új trendekhez való alkalmazkodás, az igényeknek való megfelelni vágyás közben ne hozzunk olyan döntéseket, amelyek a kulturális sokszínűségre, a diverzitásra romboló hatással vannak, nagyfokú odafigyelés és tudatosság szükségeltetik a jogalkotók és valamennyi jogalkalmazó részéről.

A Nemzetközi Irodalmi és Művészeti Társaság 2008-as konferenciájának valamennyi előadója olyan kérdéseket vetett fel és olyan javaslatokkal élt, melyeknek megfontolása, továbbgondolása és a szabályozási közeg alakításánál való figyelembe vétele nélkülözhetetlen lesz ahhoz, hogy a jövőben a szerzőkkel együtt a kulturális sokszínűség védelme is – Carlos Fernandez Ballesteros¹⁸ hasonlatával élve – olyan stabil alapokon álljon, mint Dubrovnik falai.

---

¹⁸ Az Instituto Uruguayo de Derecho de Autor uruguayi szerzői jogi intézet vezetője, a konferencián a *Legal protection of folklor and cultural diversity* szekció levezető elnöke.